

Petar Šimunović
Zagreb

HRVATSKI DIJALEKTI I I JEZIČNOPOVIJESNE OBRADBE U OBZORU DVOJAKOG MOTRIŠTA

Josip Lisac, *Dvije strane medalje. Dijalektološki i jezičnopovijesni spisi o hrvatskom jeziku*. Književni krug, Split, 2012, 309 str.

Jezik je najvrednija poklada cjelokupne hrvatske kulturne baštine. Dijalektologija i jezičnopovijesni spomenici bitne su sastavnice dviju strana medalje, o kojima piše prof. dr. Josip Lisac u ovoj knjizi. Isprepletenost tih dviju strana jezične naravi unosi mnogo svjetla u razumijevanje hrvatskoga jezika: od prvih pisanih spomenika s dijalektalnim osobinama koje autor prati i tumači u književnom korpusu hrvatskoga jezika.

Prof. dr. J. Lisac jedan je najsvestranijih proučavatelja te problematike. Njegove knjige nastale u posljednjih petnaestak godina značajan su opus ovoga znanstvenika i dragocjen prilog hrvatskoj filologiji. One su, među inim: *Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji* (1994), *Život nekoliko izabranih divic F. Vrančića* (1995), *Hrvatski dijalekti i jezična povijest* (o jeziku F. Vrančića i drugih) (1996), *Ognji i rože Ivana Gorana Kovačića* (1996), *Hrvatski govori, filolozi, pisci* (1999., nagrađena nagradom Akademije), *Štokavsko narječje* (2003), *Tragom zavičaja* (2006), *Faust Vrančić i drugi* (2004), *Čakavsko narječje* (2009), knjiga koju je uredio o filozofima M. Hrasti i B. Jurišiću (2011), do knjige o *Kajkavskom narječju*, koja je, nažalost, još u rukopisu. One čine bogat nezaobilazan korpus u hrvatskoj dijalektologiji i u povijesnojezičnim ostvarajima.

Upravo je ova knjiga izvrsni kompendij o cjelokupnoj problematici hrvatske dijalektologije, prvotnoga stanja i razvitka hrvatskoga jezika, te o dijalektološkoj leksikografiji, nadalje o proučavateljima te kompleksne problematike s autorovim prosudbama, o književnicima čiji je jezik u prošlosti pridonosio razvitku hrvatskoga jezika (M. Držić, P. Zoranić, A. Kačić Miošić, J. Pletikosa i dr.), o vrijednim istraživačima koji su se ustrajno trudili da dokažu samosvojnost hrvatskoga jezika (B. Jurišić, K. Krstić, Lj. Jonke i osobito D. Brozović), te o umjetničkom dosegu poezije pisaca I. Gorana Kovačića, V. Nikolića, M. Kovačevića čija je poezija pisana u zavičajnim idiomima, odnosno u izbljedjelim tragovima čakavskoga dijalektalnoga supstrata (V. Nikolić).

Hrvatska dijalektologija s razmještajnim razmeđem narječja, dijalekata i mjesnih govora predstavlja jednu od najšarolikijih, najizdiferenciranijih areala u slavenskom svijetu. Povijesne migracije nadslojavale su na novim prostorima, stalnim ili privremenim naseljavanjima, tamošnju autohtonu populaciju. Tako su se, primjerice, najmlađi štokavski dijalekti po Hrvatskoj (i Bosni) našli u izravnom doticaju sa starijim starosjedilačkim dijalektima. U ovoj knjizi istražuju se ta prožimanja. Rezultati tih istraživanja predstavljaju u knjizi posebnu vrijednost. Dijalektologija se ovdje doista iskazuje kao jezična dijakronija u prostoru. S dijalektalnim refleksima u književnim djelima, razrađenima u ovoj knjizi, moguće je razumjeti putove, rast i nastajanje današnjega hrvatskoga jezičnoga standarda.

Knjiga počinje zanimljivim i opširnijim radom "Hrvatska narječja u srednjem vijeku" (7-20), prepoznatljiva, među ostalim, po značenju u latinskoj zamjenici *quid*, koja se na jednom prostoru u nas prepoznaje kao *čb > ča*, u drugom kao *kč > kaj* i na trećem kao *čbto > što*. J. Lisac prikazuje hrvatska narječja u trima razdobljima kao i neki drugi dijalektolozi (usp. D. Brozović, „Tri razdoblja u razvitku naše dijalektologije“, *RFFZd*, 1, 1960, 51-65). Prvo razdoblje ide do 12. stoljeća, drugo od 12. do 15. stoljeća i treće od 15. stoljeća do danas. Tim narječjima, čakavskim, kajkavskim i zapadnoštokavskim, danas na našim prostorima govori hrvatsko pučanstvo. Ona, unatoč mnogim zajedničkim obilježjima i inovacijama, za to doba ne utječu na nacionalne konvergencije i na oblikovanje nacionalne svijesti, koje se spoznaje ostvaruju tek mnogo kasnije u 18. i 19. stoljeću. Drugo razdoblje prepoznato je po dijalektalnim diferencijacijama. Česte su novoštokavske inovacije koje se očituju u novom četveroakcenatskom sustavu (14. st.), u prijelazu *-l* u *-o* (14. st.), gubljenju fonema */h/*, u novom jotovanju (*pruće*, *lišće*), u nastavku *-a* u G pl., te u ujednačivanju nekih pluralnih padežnih dočeta u pojedinim deklinacijama. Treće razdoblje teče naoko svojim mirnijim tokom, ali dolazi do jakog jezičnog prožimanja, koje je uzrokovano migracijama pučanstva, osobito u 17. i 18. stoljeću, i do gotovo narušene, izokrenute dijalektološke karte s obzirom na prethodna razdoblja.

U radu „Nacionalno u srednjojužnoslavenskim organskim i drugim idiomima“ (27-30) navode se u doba formiranja nacija preklapanja mnogih izoglosa i izoleksa na graničnim područjima kao rezultat zajedničkoga življenja i jakoga jezičnoga prožimanja. U ovećem radu „Čakavski, kajkavski i štokavski glagolski sustav“ (38-44) razmatraju se obilježja u tvorbi i uporabi glagolskih vremena i načina.

Osobito je informativan prilog "Hrvatska dijalektalna leksikografija u 20. stoljeću" (61-68). O rječnicima prof. J. Lisac ima uvida do u detalj. Tako je mogao uočiti i proučiti „Koji bi nam još dijalektalni rječnici bili najpotrebniji“ (69-74), od kojih je neke rječnike, osobito na zadarskom području, sam inicirao i vodio, te o „Goranskoj dijalektalnoj leksikografiji“ (79-82).

Tri su Lišćeva omiljela područja proučavanja. Prvo je goranska dijalektologija. Iz toga je područja njegova nagrađivana knjiga *Tragom zavičaja* (god. 2006), zacijelo jedna od najboljih monografija u hrvatskoj dijalektologiji. Na goransko područje odnosi se rad „Časopis *Kaj* i Gorski kotar“ (100-106) te oveći prilog „*Ognji i rože* Ivana Gorana Kovačića“ (194-214). Drugo je Lišćevo jezično proučavanje vezano za Šibenik, s

kojega su područja knjige, rasprave i priređivački rad nekih knjiga. Navedimo one o Antunu i Faustu Vrančiću. Uredio je knjigu F. Vrančića *Život nekoliko izabranih divic*, pisao o Vrančićevu *Rječniku pet najodličnijih jezika*, a priredio je u suautorstvu *Knjigu od uspomene*, spomen-knjigu o šibenskim franjevkama iz 18. stoljeća i rukopisnu knjigu Jakova Pletikose *Putovanje k Jeruzolimu* iz 18. stoljeća. Na Šibenik se odnosi i rad „Dijalekatna zbirka *Moj grad* u opusu Vinka Nikolića“. U njoj ocjenjuje osobine njegova jezika te s pravom zaključuje kako govor šibenskoga Dolca u tim pjesmama ne pripada, tada kada je zbirka pisana, čakavskom nego štokavskoikavskom idiomu. Treće područje Liščeva zanimanja jest Zadar, u kojem je Lisac proveo sav profesorski radni vijek, u kojem, osim zapisa o Zoraniću, Barakoviću, Karnarutiću i dijalektalnih radova iz Privlake, Iža, Pašmana, Ošljaka i Ista nije posvetio odgovarajući dio svojega golemoga opusa.

Liscu su zanimljiva rubna dijalektalna područja što su „Moliško-hrvatski govori i novoštokavski ikavski dijalekat“ (122-127), „Dijalektalna raznolikost istočne Hrvatske“ (128-136), vrlo informativan rad „Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta“ (113-121). Šteta je što u ovu rubnu skupinu nije uvrstio radove „Organski idiomi Hrvata u Rumunjskoj“, 1994., „Govor karaševskih i kosovskih Hrvata“, 2001., te rad o bokeljskom govoru i njegov odnos s dubrovačkim.

„Najstariji dubrovački govor“ i „najstariju dubrovačku prozu“ uzeo je u razmatranje na temelju radova Milana Rešetara (169-174). U njima Rešetar naziva te govore srpskima i odbija mogućnost da se u Dubrovniku ikada govorilo čakavski. J. Lisac bez ideološko-nacionalnih aluzija razborito opovrgava neke teze u Rešetarovim tvrdnjama.

Već smo spomenuli Liščeve jezičnopovijesne radove važne za razumijevanje oblikovanja hrvatskoga jezičnoga standarda: od F. Vrančića, A. Kačića Miošića, Jakova Pletikose i drugih, o kojima Lisac podrobnije govori u svojim drugim knjigama. Ovdje je toj tematici pridodao „Zoranićev jezik i jezik hrvatske renesansne književnosti u Zadru“ (142-146), „Jezik Marina Držića“ (147-151) i dva rada „Jezične značajke [šibenske] *Knjige od uspomene*“ (od 1673. do 1784. godine), koji su radovi uglavnom referalne naravi, ali se nadopunjuju s radom „Hrvatski dijalekti 17. i 18. stoljeća“ (83-91).

Već smo spomenuli odjeljak u knjizi posvećen likovima i djelu značajnih jezikoslovaca i filologa (K. Krstića, Lj. Jonkea, Glorije Rabac-Čondrić). Posebno je toпло i stručno pisao, ovdje i drugdje, o svojem učitelju Daliboru Brozoviću.

Knjigu poput ove, *Dvije strane medalje*, dosad nismo imali. Nakon sintetskih knjiga o hrvatskoj dijalektologiji: *Štokavsko narječje*, 2003, *Čakavsko narječje* 2009, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest* 1996, *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, 1999. i drugih razvidno je kako Lisac nije pristupio tematici ove knjige nespripreman.

O profesoru Liscu vlada mišljenje kao o najsvestranijem i najinformiranijem filologu iz područja hrvatske dijalektologije i povijesnojezične problematike (F. Švelec, P. Šimunović). Nema referencijalne literature do koje nije došao i koju nije konzultirao. Ta literatura u ovoj knjizi sadržava oko 600 bibliografskih jedinica. Ova knjiga nije opterećena bilješkama ispod crte, pa se lako čita, unatoč gustom, zamornom slogu, koji djelomice potire njezinu „prozračnost“.

Hrvatski jezik u povijesti i sadašnjosti s genetskog, tipološkog, sociolingvističkog i standardološkog gledišta bio u svijetu i u nas proučavan zajedno sa srpskim pod udvojenim nazivom srpskohrvatski i sl. Rekao bih zbog toga, i unatoč djelovanju hrvatskih dijalektologa, hrvatska dijalektologija, do J. Lisca, nije bila napisana.

Ova je knjiga bogato, probrano i vrijedno iverje s tog golemog višegodišnjeg posla. Iz njezina sadržaja biva jasno kako su uz čakavsko i kajkavsko narječje i ono zapadnoštokavsko posebnost, koja pripada hrvatskom jezičnom korpusu, činjenici donedavno ne posve uočenoj. Knjigu je oblikovao znalac koji zna o čemu piše i kako to prezentirati. Ona je pisana čitko i na doličnoj znanstvenoj razini.